

о паушалном кажњавању припадника „непријатељских формација“ у случају ових крајева није баш одржива, будући да не само што је већина припадника тих јединица добила амнестију (коју ауторка спомиње) већ се „рециклирала“ као припадници Југословенске армије, а касније и партијског и државног апарата. Исто тако, видеала би и да је део припадника „непријатељских формација“ наставио да се из различитих разлога опире комунистичким властима – делимично после првобитне колаборације с њима. Концентришући своју пажњу на Албанију, ауторка је пропустила да довољно објасни држање косовскометохијских Албанаца током и након Другог светског рата.

Последњи део књиге је занимљива студија о „слици другога“, али њој недостаје продубљеност. И у овом делу, као и на другим местима у књизи која говори о виђењу и понашању Албанаца, ауторка се ослања на релативно мали број извора, које више пута цитира.³ Он ипак показује да овакав приступ може бити плодотворан ако се правилно примени.

У целини узевши, за књигу Франциске Цауг се не би могло рећи да је лоша – у њу је ипак уложено сувише труда и она садржи доста новог материјала, закључака и приступа. За њу се, међутим, не би могло рећи ни да је добра, будући да је ауторка, заведена „егзотичношћу“ теме, сувише пажње посветила споредним околностима а не онима које би омогућиле извлачење исправних закључака о догађајима и процесима којима се главни део књиге бави.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Иван Ивањи. *Мађарска револуција 1956.*
Београд: НП Време, 2016, 327.

Књига о Мађарској револуцији 1956. Ивана Ивањија, објављена 2016, на шездесетогодишњицу догађаја који је потресао ондашњи подељени хладноратовски свет представља друго, готово неизмењено издање текста објављеног 2007. године под истим насловом. Њен аутор није историчар већ, по сопственом виђењу публициста и књижевник, а по виђењу дугих и човек многих интересовања и знања, полиглота, изнад свега човек великог животног искуства. Прешавши пут од одрастања у родном Зрењанину, пре-

3 Тако се завршни извештај дивизијског команданта Шмидхубера цитира небројено пута.

живљавања ужаса нацистичких логора Аушвиц и Бухенвалд, потом студија архитектуре и германистике, Ивањи је 20 година радио као преводилац за немачки језик Јосипа Броза Тита и других највиших руководилаца ондашње Југославије, а успешно се опробао и као наставник, новинар, дипломата и књижевник који је објављивао романи, збирке приповедака, есеје, бајке и драме које су превођене на неколико језика. Управо из једног од тих романа, под насловом *Једна мађарска јесен*, који је објављен 1986. на тридесетогодишњицу догађаја у Мађарској, поникао је текст књиге коју имамо пред собом, али овога пута ослобођен литерарног заплета и истовремено обогаћен сећањима аутора на догађаје и људе, као и сазнањима до којих је у вези са догађајима о којима пише дошао током деценија богате каријере, која му је омогућила и познанства са многим актерима истих тих догађаја.

Свакоме ко прочита књигу *Мађарска револуција 1956.* мора бити јасно да је реч о својеврсном сведочанству будући да је Ивањи био директни сведок многих дешавања у Будимпешти и другим местима у Мађарској током за ту земљу судбоносних недеља крајем октобра и почетком новембра 1956. године. У то време, он је био новинар и дописник југословенског листа *Младост*, званичног гласила омладинске организације, који га је (тада под именом *Омладина*) још у току лета 1956. послао у Будимпешту да извештава о *Петефи кружоцима*, на којима се првобитно расправљало о томе како исправити грешке марксистичке идеологије у пракси, да би се потом испоставило да су ти састанци само отворили Пандорину кутију пуну идеолошких, националних и друштвених проблема оновремене Мађарске. То искуство препоручило га је да крајем октобра, када је ситуација у Будимпешти већ ескалирала, у друштву још неколицине југословенских познатих новинара, буде тамо упућен да извештава о догађајима. Дешавања која су уследила ишла су у правцу даље радикализације и њихов исход је био познат већ неколико недеља касније. О свим тим дешавањима Ивањи пише из угла сведока који се затекао не само на улицама Будимпеште већ и у унутрашњости земље па чак и у кабинету Јаноша Кадара. Без сумње, његову књигу треба прочитати и због тога. Међутим, за историчаре и друге који прошлости приступају на научни начин, постоји још један квалитет овог текста и то онај који се огледа у ставу Ивана Ивањија према сопственом сећању, према сопственим ставовима које је заступао 1956, 1986, 2006. или 2016. године, као и према документима на основу којих је могуће реконструисати догађаје у Мађарској у јесен 1956. иако је и он сâм учествовао у стварању неких од њих. Најзад, ту је и полемички став Ивањија у вези са изузетно богатом литературом која је у деценијама после догађаја у Мађарској настајала у самој земљи као и на Западу и Истоку, пре и нарочито после окончања Хладног рата.

Већ у првим редовима предговора издању књиге *Мађарска револуција 1956.* из 2016. године Иван Ивањи нам наговештава да текст који следе ни у ком случају неће бити поглед из једног угла, са једног становишта

или из перспективе једном заувек утврђене истине. О разумевању чињенице да постоји више верзија „истине“ о истим догађајима аутор сведочи реченицом која много тога препознаје у терминима којима се оно што се збијало у Мађарској 1956. називало и назива: истим збивањима је на Западу наденуто име „револуција“, на Истоку „контрареволуција“ а у Југославији „догађаји“. Осврћући се из те перспективе на све оно што се о поменутих збивањима сазнало током неколико деценија, Ивањи констатује да у вези са догађајима у Мађарској 1956. постоје збуњујуће нејасноће које доводе до тога да се чини да данас о њима знамо мање него пре једне деценије или другим речима да оно што смо пре једне деценије сматрали за истинито данас не изгледа тако неопозиво утврђено као тачно. Оно што је сâм Ивањи имао да каже и што је казао о тим догађајима у својој књизи, а што можемо назвати и његовим виђењем истине, настало је као „укрштање“ онога што је запамтио и нашао у чланцима које је у то време писао са сећањима других актера и, наравно, документима.

Када је реч о документима, Ивањи поставља кључна питања. За њега, иако није историчар, најбитније је питање шта су у суштини документи којима баратамо и да ли им се и под којим условима може веровати. Он увиђа да су документи увек настајали са одређеном намером, неретко управо да би неко себе и своје поступке приказао у бољем светлу. Да би образложио своје сумње, Ивањи крајње искрено нуди сопствено искуство: он признаје да је својевремено, пишући своје извештаје и састављајући папире који би једног дана могли бити сведочанства о прошлости, више размишљао о томе да ли ће се то допасти шефовима и шта би они волели да ту пише него о томе шта је у свему томе било истина или шта је он тада сматрао да је истина. Уочавајући истинитост или неистинитост садржине архивских докумената као највећи проблем у долажењу до истине, аутор међутим не остаје слеп ни за другу димензију проблема у вези са документима – шта нам је доступно а шта све недоступно? Иако је истраживао у многим архивима који чувају грађу о Мађарској револуцији 1956. године и уверио се у постојање мноштва докумената, Ивањи се отворено пита: да ли је то све? Он нарочито сумња у постојање истраживачима недоступне грађе у југословенским архивима и то, опет, из сопственог искуства. Иако је истражио све што је доступно у београдским архивима, тврди да нигде није нашао извештај који су Ђука Јулиус, новинар *Политике*, и он писали на Палићу 29. октобра 1956, као ни извештај који је на захтев југословенских граничних органа саставио 4. новембра исте године. Осим тога, Ивањи се пита и шта се десило са фамозним кофером пуним докуманата који је Имре Нађ донео у југословенску амбасаду 4. новембра 1956. а који је Добривоје Видић, према сопственом признању аутору књиге, лично пребацио у Београд. Назад, Ивањи примећује и трећу димензију проблема са документима а која се огледа у томе шта је из масе докумената и на основу којих критеријума издвојено да буде објављено у бројним збиркама докумената? Он у том смис-

лу нарочито истиче делатност Документационог и истраживачког института за историју револуције 1956. године који постоји у Будимпешти и без чијих радова и збирки докумената сигурно није могуће попутно сагледати догађаје у Мађарској у јесен те године. Међутим, Ивањи истовремено запажа да су истраживачи поменутог института заговорници „чистоте“ устанка 1956. и стога у неку руку „навијачки опредељени“, што њихов избор докумената за објављивање и коментаре ставља под сумњу.

Када је у питању Ивањијево неповерење према тенденцијама да се очува „чистота“ мађарског устанка у јесен 1956, сигурно је да из њега још једном проговара лично искуство и то у најтрауматичнијем виду. Иако је иза себе имао искуство преживљавања у нацистичким логорима, на много места у својој књизи читаоцу ставља до знања до које мере је био запрепашћен бруталношћу устаника према стварним или тобожњим припадницима мађарске комунистичке службе безбедности и војске. Својим очима виђене слике лешева на будимпештанском Тргу републике којима су ишчупана срца из груди или оних обешених о бандере које је виђао тих дана крећући се до хотела, да отуда пошаље извештај за тај дан, без сумње дају за право Ивањију да не поверује у једнострану слику „чисте“ револуције. Опмињући на проблем пристрасности и неутемељености ставова који се олако могу изнети, Иван Ивањи указује и на пример из литературе о мађарским догађајима 1956. године. Он оповргава многе у веома бројној литератури општеприхваћене тврдње, од којих као најгрубљу издваја ону Чарлса Гатија да је током тајног сусрета Тита и Хрушчова на Брионима у ноћи између 2. и 3. новембра Јосип Броз био тај који је предложио да се Имре Нађ „намами“ у југословенску амбасаду и потом киднапује, притом се позивајући на књигу Вељка Мићуновића *Московске године* у којој нема ни помена такве тврдње.

Ивањијева *Мађарска револуција 1956.* с правом се може назвати слојевитом књигом. Иако је суштина текста излагање о самим догађајима између 23. октобра и 4. новембра 1956, он читаоцу пружа са једне стране шири а са друге ужи поглед на иста збивања. Када је у питању шири поглед, мислимо пре свега на његово стално подсећање на хладноратовске услове у којима се побуна у Мађарској одвијала, нарочито њено поклапање са избијањем сусеке кризе на Блиском истоку. Ивањи често преиспитује улогу суперсила у тим догађајима, поготово улогу САД-а и радио-станице Слободна Европа која је без сумње радила под контролом Запада и у својим програмима подржавала и подстицала устанике, који су у одсудном тренутку ипак остали без јасне подршке. Под ужим погледом на збивања подразумевамо Ивањијево интересовање за поједине актере догађаја и њихов међусобни однос. То се пре свега односи на однос Имре Нађа и Јаноша Кадара, две најистакнутије фигуре међу самим Мађарима током револуције. Он покушава да сагледа и њихову људску природу, њихову прошлост, побуде које су их навеле да делују онако како су деловали, њихове страхове, наде и интересе и да на тај начин приђе ближе одговору на најважнија питања.

Свако ко буде прочитао књигу *Мађарска револуција 1956*, био он историчар или не, без сумње ће бити богатији за једно изванредно размишљање на историјске теме. Од Ивана Ивањија, чијем се богатом животном искуству можемо дивити, можемо и научити доста тога, а нарочито како проблематици писања историје приступити отвореног ума. Ова књига требало би да буде схваћена као интелектуални позив на размишљање, као пример како треба преиспитивати све оно на основу чега доносимо „дефинитивне“ ставове о прошлости: своје сопствено сећање, знање и закључке, сећања и ставове других људи, па и садржај самих докумената који су нам увек први избор и најважнији ослонац у покушају да поново изградимо јасну слику о догађајима из ближе или даље прошлости.

Владимир Љ. ЦВЕТКОВИЋ

Milan Sovilj. *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941. Od zániku Československé republiky do okupace Království Jugoslávie*. Praha: Ediční řada Fontes, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, 350.

Милан Совиљ је основне и постидпломске студије историје завршио у Београду и Прагу. Тренутно ради у Историјском институту Универзитета у Храдец Кралову. Основна тема његових истраживања су југословенско-чехословачки односи у 20. веку. Иако је прво посветио пажњу периоду Хладног рата, током докторских студија се хронолошки вратио у међуратни период и доба Другог светског рата. Књига о чехословачко-југословенским односима 1939–1941. године настала је на основу докторске дисертације одбрањене 2015. на Филозофском факултету у Прагу.

Структура књиге је подељена у седам целина: увод (9–30); поглавља о чехословачко-југословенским односима непосредно пред нестанак чехословачке државе (31–48), односима Југославије и Протектората Чешке и Моравске (49–120), словачко-југословенским односима (121–190), чешко-словачко-југословенским односима непосредно пред окупацију Југославије (191–248); затим следи закључак (249–259) и обимни прилози који садрже попис скраћеница, списак коришћених извора и литературе, именски регистар, биографске медаљоне најчешће спомињаних личности, састав влада Протектората, Југославије, Словачке, чешке и југословенске емиграције, фотографије најзначајнијих личности, догађаја, објеката и листова помињаних у књизи (260–343); на самом крају су резимеи на енглеском и српском језику (344–350). Милан Совиљ је своје истраживање засновао на чехословачкој, чешкој, словачкој, југословенској, хрватској,